

Poukázka jako cenný papír

Warrants as Securities

Matěj Dobeš*

Abstrakt

Nový občanský zákoník vyvolal pochybnosti ohledně právní podstaty poukázky. V některých publikacích již bylo poukázáno na to, že právní úprava poukázky obsažená v ustanovení § 1939 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, by mohla odpovídat definici cenného papíru. Příspěvek reaguje na tyto publikace a klade si za cíl přispět do diskuse na dané téma.

Klíčová slova

Poukázka; cenné papíry.

Abstract

New Civil Code has raised doubts as to the legal nature of warrants. Some scholarly articles have already pointed out that the legislation contained in provision § 1939 et seq. of Law no. 89/2012 Coll., Civil Code, could potentially resemble the definition of securities. The paper responds to this view and contributes to the discussion on the topic.

Keywords

Warrant; Securities.

Úvod

Právní úprava poukázky (assignace) je nově systematicky zařazena mezi způsoby zániku závazku – zřejmě proto, že častým cílem poukázky je splnění závazku dlužníka (poukázatele) vůči věřiteli (poukazníkovi) prostřednictvím třetí osoby (poukázaného).¹ Sám zákonodárce komentoval tuto změnu tak, že byla odstraněna dřívější „vadná“ systematická převzatá nesprávnou inspirací v kodexu rakouském.²

Kromě toho přinesl (nový) občanský zákoník také možnost vystavit poukázku na řad nebo na doručitele (§ 1939 odst. 2 NOZ)³ a povinnost poukázaného plnit jen proti vydání kvitované poukázky (§ 1944 odst. 2 NOZ).

* Mgr. Matěj Dobeš, asistent, Katedra občanského práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno / Instructor, Department of Civil Law, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: Matej.Dobes@law.muni.cz

1 FIALA, J. In: HENDRYCH, D., FIALA, J. *Právní slovník*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2009.

2 Vláda: Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, č. 89/2012 Dz.

3 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

V odborných publikacích již bylo poukázáno na to, že „vzhledem k obsahu práv, která jsou s ní spojena, a s ohledem na její převoditelnost“⁴ by měla být poukázka nově považována za cenný papír. Některá literatura poukázku dokonce za cenný papír bez dalšího označuje.⁵ Ačkoli je právní podstata poukázky otázkou zcela zásadní (alespoň ve vztahu k samotné existenci tohoto právního institutu), důvodová zpráva k ní mlčí – neobsahuje žádné informace, které by pojetí poukázky jako cenného papíru potvrzovaly nebo vyvracely. Nekomentuje povinnost poukázaného plnit jen proti vydání kvitované poukázky, možnost poukazatele vystavit poukázku na řad nebo na doručitele, ani převod pohledávky potvrzené listinou, na který se má právní úprava poukázky použít obdobně (§ 1948 NOZ).

1 Cenný papír podle občanského zákoníku

Do účinnosti (nového) občanského zákoníku neobsahoval právní řád České republiky (stejně jako většina všech zahraničních právních řádů) legální definici cenného papíru. Ustanovení § 1 ZCP⁶ vymezovalo kategorii cenných papírů pouze prostřednictvím demonstrativního výčtu podmnožin (jednotlivých druhů cenných papírů), nikoli pomocí skupiny charakteristických znaků: „*Tento zákon se vztahuje na cenné papíry, kterými jsou zejména akcie, zájmové listy, poukázky na akcie, podílové listy, dluhopisy, investiční kupóny, kupóny, opční listy, směnky, šeky, náložné listy, skladištní listy a zemědělské skladní listy.*“

Podle § 514 NOZ je cenným papírem „*listina se kterou je právo spojeno takovým způsobem, že je po vydání cenného papíru nelze bez této listiny uplatnit ani převést*“. Ve své podstatě se jedná o Randovu definici cenného papíru z konce 19. století: „*Jestli jisté právo s listinou – obsahu jeho naznačující – takovým způsobem sloučeno, že právem toliko prostřednictvím listiny vládnouti možno jest, tudíž zřízení a jakýkoliv výkon práva jedině listinou se zprostředkuje, mluvíme o »cenných papírech« (Werthpapiere)*“.⁷ Tomuto pojetí odpovídá zásada, že „*dispozice s papírem se rovná dispozici s právem*“, nebo jinými slovy: právo k papíru následuje právo z papíru (*Recht am Papier folgt dem Recht auf dem Papier*).

Z toho vyplývají následující definiční znaky cenného papíru: 1) spojení práva s listinou, 2) nutnost předložení listiny při uplatnění tohoto práva a 3) nutnost uplatnění listiny při jeho převodu.⁸

Spojení práva s listinou (inkorporace práva do hmotného substrátu) znamená oddělení práva od osoby a přiznání zvláštního hmotněprávního významu cennému papíru.

4 MAREK, R. In: MAREK, R., JEŽEK, V. *Cenné papíry v novém občanském zákoníku. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 299.

5 VÍTEK, J. In: KOTÁSEK, J., PIHERA, V., POKORNÁ J., VÍTEK, J. *Právo cenných papírů*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 42.

6 Zákon č. 591/1992 Sb., o cenných papírech.

7 RANDA, A. O cenných papírech, obzvláště skripturních obligacích. *Právník*, 1889.

8 K tomu srov. KOTÁSEK, J. In: MELZER, F., TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník. § 419-564 a související společná a přechodná ustanovení. Velký komentář. Svazek III*. Praha: Leges, 2014, s. 378.

Představuje-li cenný papír skutečnou inkorporaci (zvěcnění) určitého práva, které nelze mimo tento papír uplatnit a zároveň ani převést, mluvíme o dokonalých cenných papírech⁹ (případně papírech veřejné víry, cenných papírech v užším slova smyslu nebo skripturách). Mezi dokonalé cenné papíry patří cenné papíry na řad a na doručitele.

Cenné papíry na jméno (rektapapíry) nepatří mezi dokonalé cenné papíry, neboť jim chybí třetí definiční znak cenného papíru uvedený výše. Podle ustanovení § 1103 odst. 3 NOZ totiž dochází k převodu rektapapíru již samotnou smlouvou; cenné papíry na jméno tedy „bez listiny“ převést lze (nevyžaduje se její předání). Mluvíme o cenných papírech v širším smyslu.

Jakkoli definice obsažená v ustanovení § 514 NOZ nedopadá na cenné papíry na jméno, zákonodárce rektapapíry mezi cenné papíry řadí (k tomu srov. § 518 odst. 1 NOZ). Proto je potřeba přijmout závěr, že podle občanského zákoníku je (navzdory výslovnému znění § 514 NOZ) rozhodujícím znakem cenného papíru skutečnost, že pro uplatnění do něj vtěleného práva (a nikoli již pro jeho převod) je potřebná dispozice s papírem. Občanský zákoník tedy proklamuje užší definici cenných papírů, ale pracuje s definicí širší.

2 Konvenční pojetí poukázky

V České republice je poukázka tradičně vnímána jako trojstranný právní vztah, jehož podstatou je oprávnění poukazníka vybrat plnění u poukázaného na základě příkazu poukazatele. Poukázky se tedy účastní tři subjekty: 1) poukazatel, který vystavuje poukázku, 2) poukazník, který je oprávněný z poukázky a 3) poukázaný, který je dlužníkem z poukázky. Mezi těmito subjekty existují tři dílčí právní vztahy (bez kterých nemůže poukázka vzniknout): valutový, úhradový a platební.

K tomuto komentářovému¹⁰ pojetí se přihlásil i Nejvyšší soud, když ve svém rozhodnutí ze dne 25. února 2009, sp. zn. 23 Cdo 645/2007, konstatoval následující: „*K účinnosti poukázky ve vztahu ke všem jejím účastníkům se vyžadují celkem tři právní úkony. Prvním je dohoda mezi poukazatelem a poukazníkem. Právní vztah mezi nimi (valutový poměr) vzniká, jakmile poukazník přijme zmocnění poukazatele, a souhlasí tedy s tím, že vybere (přijme) plnění od poukázaného. Z tohoto poměru vyplývá důvod (kauza), proč poukazatel vystavil poukázku (např. splnění dluhu, darování, poskytnutí půjčky apod.) a proč poskytuje poukazníkovi určitou hodnotu (valutu), spočívající v plnění od poukázaného. Další právní úkon představuje dohoda mezi poukazatelem a poukázaným. Poukazatel zmocní zároveň poukázaného, aby plnil poukazníkovi na účet poukazatele. Tím, že poukázaný zmocnění přijme (souhlasí, že bude plnit poukazníkovi), vzniká mezi ním a poukazatelem právní vztah (krycí či úhradový poměr). Poukázaný nemusí přijmout zmocnění poukazatele. Jedině v případě, že dluží poukazateli plnění, které je předmětem poukázky, má vůči němu povinnost poukázce vyhovět.*

⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 6. 9. 2000 sp. zn. 29 Cdo 901/2000.

¹⁰ ŠKÁROVÁ, M. In: ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I., Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 143.

Třetím právním úkonem je úkon poukázaného adresovaný poukazníkovi – přijetí poukázky. Okamžikem, kdy poukazníkovi dojde oznámení poukázaného, že poukázku přijímá, vzniká právní vztah mezi nimi (platební poměr). Poukazník tímto okamžikem nabývá přímý právní nárok proti poukázanému, takže může nárok na plnění proti němu uplatnit žalobou u soudu. Poukázanému vznikla totiž povinnost splnit poukazníkovi to, k čemu ho poukazatel zmocnil. Jestliže poukázaný plní poté, co byl k tomu poukazníkem vyzván, má se za to, že poukázku přijal.“

Vzhledem k tomu, že forma právních jednání, na jejichž základě vznikají uvedené poměry (tj. dohoda poukazatele s poukazníkem, dohoda poukazatele s poukázaným a oznámení poukázaného poukazníkovi), není zákonem předepsána, bývá tradičně dovozováno, že tato jednání mohou být učiněna i ústně.¹¹

3 Poukázka jako cenný papír

Dle nekonvenčního pojetí by mohla být poukázka považována za cenný papír, do kterého je inkorporováno právo na plnění toho, co je předmětem poukázky, nebo jako institut některé znaky cenného papíru vykazující (spojení práva s listinou, nutnost předložení listiny při uplatnění tohoto práva a nepravidelně i nutnost uplatnění listiny při jeho převodu).

Tomuto závěru by nasvědčovala například skutečnost, že poukázaný je povinen plnit jen proti vydání poukázky (§ 1939 odst. 2 NOZ), poukazatel může vystavit poukázku i na řad nebo na doručitele (§ 1939 odst. 2 NOZ), poukázka na řad je převoditelná rubopisem (§ 1946 odst. 1 NOZ), rubopisem přecházejí všechna práva z poukázky na osobu oprávněnou z rubopisu (§ 1946 odst. 2 NOZ), a poukázka na doručitele legitimuje k vybrání plnění každou osobu, která poukázanému poukázku předloží (§ 1947 NOZ). V rozporu s tímto závěrem je naopak absence výslovného ustanovení ohledně formy (§ 559 NOZ), možnost poukazatele odvolat poukázku (§ 1942 NOZ) a především konvence, tedy skutečnost, že poukázka tradičně není považována za cenný papír, a ani zákonodárce v důvodové zprávě na žádnou změnu v tomto směru neupozornil.

Zákon neřeší ani otázku, zda je listina podmínkou existence poukázky (ať už „cenná“ či nikoli). Nabízí se závěr, že poukázku na řad a na doručitele (§ 1939 odst. 2, § 1946 a § 1947 NOZ) bude potřeba vyhotovit na listinu, tedy v písemné formě konkretizované do podoby listiny, která splňuje určité náležitosti (§ 515 NOZ). Tím se však stává spornou otázka, zda poukázka může být sjednána mimo listinu, tedy v obecné písemné formě nebo ústně (i když se jedná o konvenční pojetí). Vzhledem k tomu, že podle § 559 NOZ může každý právně jednat v libovolné formě, není-li ve volbě formy omezen ujednáním nebo zákonem, lze při absenci výslovného požadavku na formu předpokládat, že poukázku lze sjednat i mimo listinu. K tomuto závěru ostatně dospěla i prvorepubliková judi-

¹¹ Např. DÁVID, R. In: HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník V. Závazkové právo. Obecná část* (§ 1721-2054). Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2014.

katura.¹² V takovém případě je naopak zjevné, že právo nebude inkorporováno do listiny, ale bude náležet osobě. Koncepce poukázky jako listiny však není bezproblémová, neboť § 1942 NOZ upravuje možnost poukazatele odvolat poukázku: odvolání poukázky by naopak konvenovalo s pojetím poukázky jako klasického závazkového vztahu.

Ustanovení § 1944 odst. 2 NOZ, podle kterého je poukázaný povinen plnit jen proti vydání kvitované poukázky (ke kvitanci srov. § 1949 a násl NOZ), je v absolutním rozporu s konvenčním vnímáním poukázky. Jestliže zákon explicitně stanoví, že poukázaný není povinen plnit mimo listinu, je potřeba dovodit existenci této listiny nutné k uplatnění práva, protože jinak postrádá celý institut na významu (poukázaný je oprávněn odepřít plnění). Není však zřejmé, o jakou listinu se jedná. Výše bylo uvedeno, že ani pro právní jednání, kterými vzniká valutový, úhradový a platební poměr, zákon nevyžaduje písemnou formu. Pojem kvitované poukázky tedy nelze vykládat například ve smyslu kvitovaného písemného oznámení o přijetí poukázky (případně jiného právního jednání dávajícího za vznik poukázce), neboť žádné takové listiny není ke vzniku poukázky zapotřebí. Uvedené dilema by se dalo překlenout výkladem, podle kterého je poukázaný povinen plnit proti vydání „kvitance“. Za smysluplnější lze však považovat závěr, který odporuje konvenčnímu pojetí, totiž že poukázka musí být vyhotovena na listinu (což je ostatně nevyhnutelné minimálně u poukázky na řad a na doručitele), a že tato listina je nutná k uplatnění práva, které je do ní inkorporováno.

K nutnosti vyhotovení poukázky na listinu lze dále uvést, že zákon hovoří výslovně o „vystavení“ poukázky (§ 1939 odst. 2 NOZ). Kdyby poukázka představovala klasický závazkový vztah, zákon by nemluvil o jejím vystavení, nýbrž „ujednání“. Z jazykového hlediska lze pozorovat, že se vystavuje spíše směnka a šek (§ 1909 NOZ), záruční listina (§ 2039 odst. 1 NOZ), skladištní list (§ 2417 odst. 1 NOZ), náložný list (§ 2572 odst. 3 NOZ) nebo vkladní knížka (§ 2676 odst. 1 NOZ).

Existuje tedy relevantní důvod pro to, aby byla poukázka vnímána jako listina nutná k uplatnění práva. Tím by byl naplněn první a druhý definiční znak cenného papíru, což by samo o sobě stačilo k zařazení poukázky mezi cenné papíry v širším pojetí (viz výše). Třetí definiční znak cenného bude přítomný u poukázky na řad a na doručitele, které by bylo možné považovat za dokonalé cenné papíry.

Podle § 1939 odst. 2 NOZ lze poukázku vystavit i na řad nebo na doručitele. Tato klasifikace odpovídá právní úpravě cenných papírů, u kterých rozlišujeme mezi formou na řad, na jméno a na doručitele (§ 518 odst. 1 NOZ). Vzhledem k tomu, že poukázku lze vystavit „i“ na řad a na doručitele, lze dovozovat, že základní formou poukázky bude poukázka na jméno.

Pro poukázku na řad platí, že rubopisem přecházejí všechna práva „z poukázky“ na osobu oprávněnou z rubopisu (§ 1946 odst. 2 NOZ). Přecházejí tedy práva inkorporovaná do poukázky. Nepřecházejí z indosanta, nýbrž z poukázky (lze opět usuzovat na spojení práva s listinou).

¹² Nejvyšší soud Československé republiky, Rv I 868/25, [Vážný 5370].

K převodu poukázky na řad rubopisem se vyžaduje uzavření smlouvy mezi převodcem (indosantem) a nabyvatelem (indosatářem), vyhotovení rubopisu a předání (tradice) poukázky nabyvateli (§ 1103 odst. 2 NOZ). K převodu poukázky na řad je potřeba předání poukázky jejímu novému nabyvateli, což znamená, že převedení práva, které je do poukázky na řad inkorporováno, není možné mimo listinu. Majiteli poukázky musí svědčit i obsah poukázky – musí být z poukázky legitimován. Legitimován je potom zásadně jen tehdy, drží-li poukázku v rukou a svědčí-li mu nepřetržitá řada rubopisů (§ 16 odst. 1 ZŠS¹³ prostřednictvím § 1946 odst. 3 věty první NOZ) s tím, že pokud tuto řadu uzavírá blankoindosament, postačí pouhé držení poukázky. V žádném případě nepůjde poukázku na řad uplatnit bez jejího předložení, což si zákon uvědomuje, když řeší situaci, od koho lze požadovat ztracenou poukázku na řad (§ 1946 odst. 3 věta druhá NOZ). Byla-li poukázka vystavena na doručitele, zaplatí poukázaný dluh každému, kdo poukázku předloží (§ 1947 NOZ). Poukázka na majitele je neomezeně převoditelná pouhým předáním (blankotradicí). Smysl doložky „na doručitele“ spočívá v tom, že k výkonu práva, které je do poukázky inkorporováno, je legitimován každý držitel. Z toho vyplývá, že právo z poukázky na doručitele nelze mimo listinu uplatnit ani převést.

V rozporu s pojetím poukázky jako cenného papíru zůstává absence výslovného prohlášení poukázky za cenný papír, nestanovení podstatných náležitostí poukázky a možnost odvolat poukázku (cenný papír lze stáhnout z oběhu, ale nelze jej odvolat – k tomu srov. § 1942 NOZ). V neposlední řadě je to také konvence, tedy skutečnost, že poukázka tradičně není považována za cenný papír, a ani zákonodárce v důvodové zprávě na žádnou změnu v tomto směru neupozornil.

4 Závěr

Novou právní úpravu poukázky je zřejmě potřeba označit za legislativní zmetek, neboť postrádá vnitřní logiku. Zahrnuje v sobě jak ustanovení, která by odpovídala povaze skripturní obligace, tak ustanovení, která by odpovídala klasickému závazkovému vztahu, přičemž pochybnosti nelze uspokojivě překlenout ani výkladem. Nelze tedy než doporučit novelu (nového) občanského zákoníku, která právní podstatu poukázky vyjasní. Pojetí poukázky jako listiny (cenného papíru) by mohlo být pro praxi široce využitelné (viz např. stravenky, jízdenky, vstupenky nebo slevové kupóny, jejichž právní povaha je sporná). Poukázka jako cenný papír by nejlépe připomínala směnku cizí;¹⁴ na rozdíl od směnky cizí však poukázka nemusí znít pouze na zaplacení peněžité částky, ale může znít například na poskytnutí zboží nebo služby. Dalším významným rozdílem je i možnost vystavení poukázky na doručitele.

¹³ Zákon č. 191/1950 Sb., směnečný a šekový.

¹⁴ GRULICH, T. O poukázce. *Právní rozhledy*, 2011, č. 1.